

Dörgő Tibor

Nagy piros 100-as

Kisfaludy Károly-emlékelőadások
a pesti Nemzeti Színházban (1902–1938)

A pesti irodalmi élet vezéralakja, Kisfaludy Károly halála után íróársai elhatározták, hogy emlékét ápolják, művei kiadását elősegítik. A hatékonyabb munkálkodás érdekében 1836-ban megalakult a Kisfaludy Társaság.¹ A Társaság egyrészt a legkiválóbb szépírók és irodalomtudósok elit csoportosulása lett (korlátozott taglétszámmal), másrészt pályázati kiírásokkal ösztönözte és anyagilag támogatta az irodalmi élet kitejjesedését. A Társaság szívesen fogadta, sőt várta a céljai megvalósítását segítő pénzadományokat. A Nemzeti Színház 1844-ben ajánlotta fel egy előadás tiszta bevételeinek felét a Társaság számára. Ezzel indult el a Kisfaludy-emlékelőadások sora, amely a Nemzeti Színház történetében a leghosszabban tartó kultikus hagyományörzést eredményezte.

Az emlékelőadások 1844 és 1901 közötti folyamatát már igyekeztem feltárni egy hosszabb tanulmány keretében.² A legalább egy Kisfaludy-darab előadásán kívül a kezdeti években sokrétű műsor (szavaltat, ének, zene stb.) tette ünnepélyesebbé az emlékestet. Később csak a Kisfaludy-darab maradt meg, és a bevétel egy részének átutalására sem került sor. A Társaság éves, nyilvános közgyűlésének estéjén, vagy ahhoz közeli időpontban megtartott emlékelőadás hagyományához mégis ragaszkodtak. A századfordulóig követtem tehát eddig a színháztörténetnek ezt a „búvópatakját”, melynek során új összefüggések tárultak fel, túlmutatva a szorosán vett színháztörténet keretein. Most kutatásaim további eredményeit szeretném közzétenni.

1902. február 9-én, vasárnap délután is a közgyűlés napján került sor Kisfaludy két vígjátékának, a *Hűség próbájának* és *A pártütőknek* az előadására. (Már 1898-tól a délutáni műsorsávba kerültek át a szokásos február eleji – 5-én született Kisfaludy – emlékelőadások. Tekinthejtjük ezt rangvesztésnek, bár a délutáni kedvezményes helyárák, a matiné-előadásokra járó közönségréteg megszólítása közművelődési célokat szolgált.)

A következő évtől viszont ismét felívelő ágba került az emlékelőadások ügye. Köszönhető ez a Nemzeti Színház újonnan kinevezett igazgatójának, Somló Sándornak, aki hat éve a Társaság tagja volt. 1903. február 9-én ismét a *Hűség próbáját* és *A pártütőket* adták, de már este, és a színlapon³ visszatért

¹ A továbbiakban: Társaság

² Dörgő Tibor, *Kisfaludy Károly-emlékelőadások a pesti Nemzeti Színházban (1844–1901) = Színház, dráma, irodalom. Tanulmányok a 70 éves Nagy Imre tiszteletére*, szerk. Tóth Orsolya, Pécs, Pro Pannonia, 2010, 163–176.

³ A színlapok lelőhelye: OSZK, Színháztörténeti Tár

a – több mint tíz évre elmaradt – felirat: „Kisfaludy Károly emlékezetére” (amelyet a következő hat évben is feltüntettek).

1904. február 8-án a *Csalódások* került színre, másnap este a – Nemzeti Színházzal szervezeti egységben lévő – Várszínházban is láthatta a közönség. 1905. február 13-án *A pártütők* három felvonása szórakoztatta a közönséget. 1906. február 12-én a *Csalódások* következett. 1907. február 11-én ismét *A pártütők*. Említésre méltó, hogy előző nap, a Társaság közgyűlésének délutánján, a színházban a *Himfy dalait* játszották. Berczik Árpádnak, a Társaság tagjának ez a közkedvelt vígjátéka Kisfaludy Sándor szerelmét és házasságát vitte színre, és Kisfaludy Károly is szerepet kapott a műben. A színlapon nem volt erre utalás, de az előadás nyilvánvalóan a Kisfaludyak emlékezetét szolgálta. A darabok ilyen „társítása” sikert arathatott, mert a következő évben, 1908. február 9-én, hasonló megoldásként a közgyűlés délutánján a *Himfy dalait* játszották, másnap, február 10-én pedig következett a Kisfaludy-darab, ezúttal a *Csalódások*.

A Nemzeti Színház ez év nyarán új helyre költözött, megkapta a korábbi Népszínház épületét. A mondhatni új korszakot új igazgató, az eddigi főrendező, Tóth Imre vezetésével kezdhette meg. A Kisfaludy-emlékelőadások tekintetében csak az első év képviselte a folytonosságot, 1909. február 10-én a *Csalódásokat* adták. Utána viszont majdhogynem vége szakadt a hagyománynak. Két évig semmi nem történt, 1912-ben a Társaság február 11-i közgyűlése után több nappal, 19-én a *Himfy dalait* játszották ugyan, de alkalomra történő utalás nélkül. Érdekes fordulatként viszont ez év áprilisában *A kérőket* előadták kétszer is vígjátéksorozat keretében. Ez a reprezentatív vígjátéksorozat 32 előadásból állt, mindegyiket neves irodalmárok felolvasása vezette be. *A kérőkről* Beöthy Zsolt, a Társaság elnöke beszélt, nyilván megemlékezett a szerzőről, tehát – ha nem is a szokásos módon – ezt a két estét mégis emlékelőadásnak tekinthetjük.

A következő alkalomra 1916. február 5-éig kellett várnia a Kisfaludyt szerető közönségnek. *A pártütők* előadása – bár a színlapon erre utalás nem történt – a Társaság közgyűlésének előestéjén, minden bizonnyal emlékelőadás volt. (Megemlítem, hogy február 13-án újra játszották.) Vajon miért térhettek vissza az emlékelőadások a színházba? Talán Bánffy Miklós közbenjárására? Bánffy volt a fővárosi állami színházak intendánsa már négy éve, de most új esemény történt, 1916. február 3-án a Társaság megválasztotta tagjának. 1917. február 12-én ismét *A pártütőket* játszották, színlapi utalás ezúttal sem volt, de a Társaság nyomtatásban is megjelent jegyzőkönyvéből bizonyosságot nyerhetünk: „A budapesti Nemzeti Színház meghívta a Társaságot a Kisfaludy Károly emlékezetére rendezendő ünnepi előadásra, s megfelelő számú jegyet bocsátott a Társaság rendelkezésére. Köszönettel fogadtatik.”⁴ A visszatérés nem bizonyult tartósnak. Tóth Imrét ugyan Ambrus Zoltán, a Társaság régi tagja követte az igazgatói székben, de 1918-ban és a következő évben nem volt emlékelőadás. 1919-ben magyarázatul szolgált a zavaros belpolitikai helyzet, emiatt a Társaság a szokásos februári nyilvános közgyűlését nem is tartotta meg.

⁴ A Kisfaludy-Társaság Évlapjai 50. köt., Bp., Franklin, 1917, 160.

A háború után a társadalmi élet újraszervezéséhez a nemzeti hagyományok ébresztése fontosnak bizonyult. A Nemzeti Színházban is visszatért a Kisfaludy-emlékelőadás. Szokatlan módon már a Társaság közgyűlése előtt, február 5-én este előadták a *Csalódásokat*, a színlapon meghirdetve: „Kisfaludy Károly születése évfordulóján, új betanulással”. Február 8-án, a közgyűlés estéjén újra műsorra került, sőt aznap délután a *Himfy dalait* játszották. (A *Csalódásokat* áprilisiig még hatszor adták elő, tehát nem csak „kegyeleti darab” volt.) A *Csalódások* ezután négy éven át került műsorra, a színlapon feltüntetve: „Kisfaludy Károly emlékezetére”: 1921. február 6-án, 1922. február 5-én, 1923. február 4-én (ekkor délután) és 1924. február 3-án. 1925. február 3-án mint a II. klasszikus sorozat 5. előadása került színre, de emlékelőadásnak tartható a szokásos időzítés miatt.

A társasági tagság nem mindig ösztönözte a színház igazgatóját, hogy emlékelőadást tartson; erre példa Hevesi Sándor, aki már négy éve a színház igazgatója volt, amikor 1926 februárjában beválasztották a Társaságba, és éppen ebben az évben nem volt emlékelőadás, sőt a következőben sem. 1928. február 3-án és 6-án *A pártütőket* játszották, ez a két alkalom – bár erre vonatkozó utalás nem volt – emlékelőadásnak tekinthető, ahogy – egy kis „jóindulattal” – az 1929. március 1-jén előadott *Csalódások* is. 1930. február 5-én viszont már a színlapon egyértelműsítve „Kisfaludy Károly emlékezetére” játszották *A pártütőket*.

A jubileumi, 1930. év még egy emlékestet hozott, sőt az volt a kiemeltebb esemény. Ahogy a színlap is hirdette, „Kisfaludy Károly halálának 100-ik évfordulóján”, november 21-én *A kérőket* adták, előtte Voinovich Géza erre az alkalomra írt *Kereszt-út*⁵ című egyfelvonásosát mutatták be. A szerző a Társaság korábbi titkára volt, és irodalmi körökben rosszmájúan – valójában irigykedve – szokták megjegyezni, hogy beházasodott az Arany-hagyatékba, mert feleségül vette Arany László özvegyét. Voinovich Géza ettől függetlenül jó irodalomtörténész volt, sőt a drámaíráshoz is értett. Művét valós életrajzi elemekre alapozta. A *Kereszt-út* cím Kisfaludy életének fordulópontjára utal, döntést kell hozzon, milyen úton induljon tovább. 1826 tavaszán apja temetése után visszatér Pestre, a Löffler családnál bérelt szállására. Löffler orvos felesége szívesebben beszél németül, Matthisson *Az este* című költeményéből idéz sorokat, természetesen eredeti nyelven.⁶ Lányai viszont a magyar nyelvet is kedvelik, Kisfaludy írásait olvasgatják. Voinovich többször is Kisfaludy-művekre utaló elemeket szőtt a párbeszédékbe, és a szereplők maguk is utalásokká válhattak. Pepi, az egyik lány például *A kérőket* emlegeti, azt a darabot, melyet rövidesen a *Kereszt-út* nézői is látni fognak: „Jaj, majd halálra nevettem magamat. Az a fiscalis szakasztott úgy beszél, mint Darvas úr. Hát ismeri?” Darvas a *Kereszt-út* egyik szereplője, Löffler orvoshoz jön vizsgálatra, és a latin nyelvet, a deákos hivatalosságot védelmezi. Ugyanaz a színész játssza, aki rövidesen *A kérőkben*

⁵ Voinovich Géza, *Kereszt-út. Jelenet egy felvonásban*, OSZK, Színháztörténeti Tár, NSz K 323 (rendezői példány, Rádai Dénes bejegyzéseivel)

⁶ Voinovich Géza nem nevezte meg a szerzőt és a címet. Feltételezhető, hogy a művelt közönség egyrészt érti a német idézetet, másrészt felismeri a Schubert-dalszöveggént is szolgáló verset.

Perföldyt. „Egy pipás ember” is keresi az orvost, Kisfaludyban rokonszenv ébred iránta: „Kedvemre van a mokány magyarja. Le is festem egy vígjátékban, le én” – tehát a nézők tanúi lesznek, lám, így határozta el az író Mokány alakjának megformálását, és meg is írta a *Csalódásokban*... Kisfaludy tehát megérkezve változtatni szeretne életén, feleségül kéri szállásadója másik lányát, Ninát, aki vonzódik is hozzá, de csak tizenhat éves. Apai engedély szükséges, és a vagyontalan író elutasítják. Kisfaludyt válságos helyzetéből új életcél, a haza és az irodalom iránti elkötelezettség emeli ki. Ebben segíti Bajza József és Schedel (Toldy) Ferenc lelkes irodalompartolása. Kisfaludy megjövendöli – a színház aznapi nézői mind tanúk rá –, munkái maradandóak lesznek, száz év múlva is játsszák majd azokat. A befejezés a magyar irodalmi élet folytonosságára, további kiteljesedésére utal: „Bajza: Valaki kopog az ajtón. Schedel: *(odamegy, kinyitja)* Vörösmarty jön.” A függöny legördül. Voinovich udvarias gesztusa, hogy Vörösmarty nem lép be az ajtón, az élő Kisfaludy dicsőségét még ne homályosítsa el.

Aznap este láthatták a nézők *A kérőket* is. Mindkét darab előadását dicsérte a kritika. „Kegyeletes est. És nem unalmas! Ez is ritkaság.”⁷ A technikai elem, a forgószínpad új, élénk hatást váltott ki. Nagy tetszést aratott a különös ötlet, hogy *A kérők* minden szereplője az előadást megelőzően végigsétált a leeresztett függöny előtt, jellemző mozdulatokat téve, Lavotta Rezső zenéjére. *A Kereszt-út* és *A kérők* közös előadását a közeli napokban még háromszor megismételték.

A nagy siker után hosszú szünet következett. 1932 decemberében a *Csalódásokat* ugyan négyszer adták délután, ifjúsági előadás-sorozat keretében, de ezek nem emlékelőadások voltak. 1936. január 27-én a *Csalódásokat* játszották a „klasszikus bérlet” egyik előadásaként, ez a régi színházlátogatókban felidézhetette a hagyományörzés emlékét.

Igazi emlékelőadást Kisfaludy Károly születésének 150. évfordulója hozott, 1938-ban. Az ünnepélyességet az is emelte, hogy a Nemzeti Színház fennállásának százéves évfordulójáról az egész 1937/38-as évadban tartó magyar drámatörténeti sorozattal emlékeztek meg.⁸ Ennek keretében került sor február 5-én a *Csalódások* előadására. Az estet Németh Antal igazgató beszéde vezette be. Abonyi Géza, a színház tagja Kisfaludy *Mohács* című költeményét szavalta el. A *Csalódásokat* Galamb Sándor, a dramaturgia tanára dolgozta át és rendezte. Kisfaludy-verseket iktatott a szövegbe, ezeket a szereplők Vincze Ottó megzenésítésével énekelték el. Mozgalmas táncjelenetek is színesítették az előadást. Az ünnepi est nem a bemutató volt, már január 29-től kezdték játszani a darabot, és júniusig összesen 16-szor adták elő. A közönségnek tetszett, szórakoztatónak találták.

Az igényes szakmai kritika viszont nem örült. Egyöntetűen úgy vélték, nem sikerült az átdolgozás, az eredeti dráma jobb. Nemcsak az történt, hogy elnyújtott lett az előadás, hanem a beiktatott ének és tánc megtörte, nehezen

⁷ Porzolt Kálmán, *Kisfaludy a Nemzeti Színházban*, Pesti Hírlap, 1930. nov. 22., 11.

⁸ Székely György, *A Nemzeti Színház = Magyar színház történet 1920–1949*, szerk. Gajdó Tamás, Bp., Magyar Könyvklub [2005], 276–281. (A Nemzeti Színház küldöttsége megköszönte Kisfaludy szobrát is a Múzeumkertben.)

követhetővé tette a cselvígjátékot, melynek lényege, hogy „félreértés félreértést követ benne, de épp ezért megkívánja a szoros és szabályos lepergetést”.⁹ Galamb Sándor a betoldások alkalmazásán kívül jelenetátvetésekkel élt, sőt az eredeti szöveget is átírta.¹⁰ Nemcsak a kortárs nyelvhez igazította, hanem tartalmi kiegészítéseket is tett, melyek ugyancsak nehézkesebbé tették a darab menetét. Elsősorban a reformkor hajnalának politikai élete kapott hangsúlyt. Lombai és Mokány először az újonnan összeült országgyűlésről ejt szót, a házasodás témája csak ezután következik. Lina, a fiatal özvegy igazi honleány, majdhogynem ’48-as hevülettel. Elemir grófban kezdetben nincs hazafias szellem, a magyar irodalmat sem tartja sokra, szemléletváltás révén jut el a nemzeti elkötelezettségig. Végül a pozsonyi országgyűlésre készül elutazni, Lina boldogan megy vele. Lombai – véleményem szerint – eredetileg is jól megformált alak, felesleges új szokással (gyakori tubákolással és tüszszentgetésekkel) a nézőket nevetésre ingerelni. A tovább nem részletezett sok átalakítás egy katonasággal, vendégsereggel népessé tett, operetthez közelítő darabot eredményezett. Kárpáti Aurél szerint a jelenetátvetés önmagában még megengedhető lehet, például amikor Hevesi Sándor átdolgozta a *Bánk bánt*. A rendező hozhat újat saját felfogása szerint, de a szöveget ne változtassa meg. Szigorú ítélete a színházat is bírálta a „drámától független rendezés” kísérletei miatt. Úgy vélte, ahogy a műemléket törvény védi az átépítéstől, úgy védelmet érdemel a dráma szövege is.¹¹

1938. június 8-án este utoljára tapsolt a közönség a Galamb Sándor-féle átdolgozás megtekintése után. A színlapon nagy piros 100-as hirdette, ez volt a Nemzeti Színházban a *Csalódások* századik előadása. Ezzel az évvel véget ért a Kisfaludy Károly-émlékelőadások hosszú története is. Jött a háború, utána az újjárendeződés nehéz évei, a diktatúra kiépülése. A múltat végképp eltörölni akaró hatalom az ötvenes évek elején megszüntette a Kisfaludy Társaságot is. A nemzetmegtartó hagyományörzés meggyengült, de csak átmenetileg. Biztos vagyok benne, hogy Kisfaludy Károly műveit ma is sokan kedvelik, becsülik. Emlékét ápolják iskolák, intézmények...

⁹ Rédey Tivadar, *Csalódások*, Napkelet, 1938/3., 202.

¹⁰ Kisfaludy Károly, *Csalódások*, átdolg. Galamb Sándor, OSZK Színháztörténeti Tár, NSz C 189 (rendezői példány)

¹¹ Kárpáti Aurél, *A színlap szélére*, Pesti Napló, 1938. febr. 6., 18.